

Извештај Комисије за преглед и оцену докторске дисертације

На основу члана 127 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 128 Закона о високом образовању, Наставно-научно веће Филолошког факултета, на седници одржаној 3. јула 2017. године, донело је одлуку о образовању Комисије за преглед и оцену докторске дисертације коју је мср Наташа Миланов предала под насловом *Полисемија српске лексике на корпусу Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*. Након анализе садржаја докторске дисертације подносимо следећи

ИЗВЕШТАЈ

I. ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Комисију је именovalo Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду, на седници одржаној 3. јула 2017. године.

2. Састав Комисије:

1. Ментор: др Рајна Драгићевић, редовни професор за област савремени српски језик; изабрана у звање редовног професора 15. маја 2013. године, запослена на Филолошком факултету Универзитета у Београду;

2. др Јелена Јовановић Симић, ванредни професор за област Српски језик, предмет Стилистика; изабрана у звање 2010. године; запослена на Филолошком факултету Универзитета у Београду;

3. др Стана Ристић, научни саветник Института за српски језик САНУ, запослена на пословима израде вишетомног *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* и истраживањима савременог српског језика; изабрана у звање 2000. године.

II. ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

1. Име и презиме: Наташа М. Миланов

2. Датум и место рођења: 27. 9. 1980. године, Ваљево

3. Дипломирала је у септембру 2006. године на Филолошком факултету у Београду, на Групи за српски језик и књижевност. Мастер рад под називом *Лексика с квалификатором нар. (народски, народно) у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* одбранила је у октобру 2008. године на Филолошком факултету у Београду, под менторством проф. др Драгане Мршевић Радовић.

4. Од фебруара 2007. године ради као истраживач приправник (данас истраживач сарадник) у Институту за српски језик САНУ, на изради вишетомног *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* и истраживањима савременог српског језика. У изради тезаурусног *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, након послова основне обраде грађе, од 2016. године поверени су јој послови помоћног редактора.

Напоредо са лексикографијом бави се и научним радом. Аутор је већег броја научних радова и приказа у разним научним и стручним часописима. Учествовала је на више међународних и домаћих научних скупова.

Основно научно интересовање усмерава ка проучавањима стања у савременом српском језику.

III. НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

ПОЛИСЕМИЈА СРПСКЕ ЛЕКСИКЕ НА КОРПУСУ РЕЧНИКА СРПСКОХРВАТСКОГ КЊИЖЕВНОГ И НАРОДНОГ ЈЕЗИКА САНУ

IV. ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација мср Наташе Миланов обухвата 579 страница и садржи тринаест целина: I. Увод (стр. 1–14); II. Теоријски оквир (стр. 15–38); III. Досадашња истраживања полисемије у речницима (стр. 39–50); IV. Опште напомене о лексици у РСАНУ и однос према другим речницима српског језика (стр. 51–55); V. Квантитативне карактеристике лексема које имају велики број значења (стр. 56–64); VI. О етимологији лексема које имају велики број значења (стр. 65–69); VII. Нормативни и функционалностилски статус лексема које имају велики број значења (стр. 70–80); VIII. Опште творбене карактеристике лексема које имају велики број значења (стр. 81–97); IX. Тематске групе лексема које имају велики број значења (стр.

98–109); X. Лексичко-семантичка анализа лексема које имају велики број значења (стр. 110–500); XI. Закључак (стр. 501–533); XII. Литература и извори (стр. 534–564) и XIII. Индекс лексема које имају велики број значења (565–579). Дисертација садржи и 133 табеле, 21 графикон и 3 слике, помоћу којих су приказани налази самог аутора и преглед досадашњих достигнућа других аутора у датој научној области.

V. ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мср Наташе Миланов *Полисемија српске лексике на корпусу Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* припада областима лексикологије, лексикографије и семантике.

Предмет истраживања су лексеме које карактерише веома разуђена полисемантичка структура, а добијене су на основу грађе коју чине досад објављени томови *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (РСАНУ). Будући да је у РСАНУ пописано више од двеста хиљада лексема са различитим бројем значења, кандидаткиња се определила да предмет анализе не буду све полисемичне лексеме, већ само оне које се одликују изузетном полисемијом, које су у досад објављених 19 томова РСАНУ (лексика од слова *а* до лексеме *петогласник*) реализовале најмање 15 значења (где су укључена и подзначења). У складу са постављеним критеријумом, материјал за истраживање чинило је 825 полисемичних лексема, односно 18.733 значења тих лексема.

Кандидаткиња је у истраживању поставила неколико циљева: представљање инвентара лексема које су у РСАНУ реализовале најмање 15 значења, утврђивање семантичких законитости које карактеришу лексику са великим бројем значења, успостављање профила полисемичне лексеме, утврђивање категорија стварности којима се описују семантички најразуђеније лексеме. Међу постављеним циљевима је и утврђивање актуелности лексема које су предмет анализе у савременом језику, анализа њиховог порекла и творбених карактеристика.

Истраживање се методолошки ослања на аналитичку и дескриптивну методу, методу компоненцијалне анализе, а у циљу давања релевантних статистичких података пребројаване су лексеме и значења и давани су упоредни подаци за више испитиваних

извора (РСАНУ, фреквенцијске речнике и Електронски корпус Математичког факултета).

Прво поглавље дисертације носи назив *Увод* и оно садржи пет потпоглавља у којима се кандидаткиња бави предметом и циљевима истраживања, језичким корпусом, методологијом и структуром рада, као и техничким напоменама. Основни корпус поменутог истраживања чинио је *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, а као контролни корпуси коришћени су и други извори: дескриптивни, фреквенцијски и асоцијативни речници српског језика, те анотирани *Корпус савременог српског језика*. Будући да су предмет истраживања лексема које карактерише веома разуђена полисемантичка структура, а забележене су на грађи коју чине досад објављени томови РСАНУ кандидаткиња напомиње да се критеријум о 15 значења (са подзначањима) као доњој граници наметнуо током ексцерпције грађе. Како дескриптивни речник обима РСАНУ има велики број полисемичних лексема, од оних са два значења па до оних са неколико десетина значења, затим да су нека значења разложена на десет и више подзначања, постављање доње границе се учинило као практично решење. У збир од 15 значења уврштена су сва значења (обележена бројевима) и подзначања (обележена словима). Приликом утврђивања броја значења лексема нису узимане у обзир именичке синтагме, пословице, фразеологизме и други вишелексемни спојеви који се у РСАНУ обрађују у делу речничког чланка обележеном као Изр. (израз) и који тек у одговарајућим конструкцијама имају одређено, неретко специфично значење. Оваква одлика поткрепљена је принципом обраде израза у РСАНУ, према коме се изрази, по правилу, дају уз именице које најчешће представљају носиоце лексичког значења, те би се стога број значења именица неоправдано увећао. Кандидаткиња напомиње да се у неким случајевима сусретала са проблемима приликом утврђивања броја значења услед различитих поступака који су примењени приликом обраде полисемичних лексема – какав је случај када се у оквиру једног подзначања даје велики број разгранатих објашњења која се могу назвати потподзначањима или када се након изложених примера у оквиру значења даје фигуративна нијанса која не излази из оквира једног значења.

Кандидаткиња је уложила велики труд приликом прикупљања грађе због сложености успостављања критеријума за пребројавање значења, подзначања и

потподзначења. Добијена грађа биће корисна и у неким будућим семантичким истраживањима, анализама обраде лексема у Речнику САНУ итд.

У другом поглављу које носи назив *Теоријски оквир* кандидаткиња представља основне појмове релевантне за истраживање, дефинише полисемију, наводи термине за полисемију који се срећу у литератури, представља основне механизме полисемије, дефинише појмове примарно (основно) и доминантно значење лексеме. Будући да се полисемичним називају лексеме које имају од два значења па до неколико десетина значења, кандидаткиња прецизира термин полисемична лексема и истиче да су предмет истраживања изузетно полисемичне лексеме, тј. лексеме са изразито разуђеном полисемантичком структуром.

У овом поглављу, у потпоглављу *О квантитативном односу моносемичних и полисемичних лексема у речницима*, кандидаткиња даје податке из литературе о томе који проценат лексема обрађених у неким речницима има више од једног значења (у речницима енглеског, италијанског, руског, немачког језика), а наводи и да нема поузданих података о броју моносемичних лексема. Кандидаткиња је, као илустрацију, прегледала два тома РСАНУ како би оквирно одредила удео моносемичних лексема у њима. За четврти том РСАНУ наводи да садржи лексеме творене продуктивним префиком *до-*, а у њему се за око 80% лексема на основу дефиниције може рећи да су моносемичне. На основу ових података кандидаткиња је изнела претпоставку да префикс *до-* најчешће сужава семантику лексеме коју префиксира.

Будући да лексика са великим бројем значења по правилу припада најужем делу општег лексичког фонда, кандидаткиња наглашава да се значајни подаци за упоређивање резултата који се лексема овог типа могу добити и из квантитативне лингвистике која се, између осталог, бави различитим статистичким поступцима у циљу анализе вокабулара једног језика (Зипфови закони). Као корисне изворе за утврђивање лексичко-семантичких уопштености коришћене приликом класификације лексема у лексичко-семантичке групе, кандидаткиња је представила листе основних концепата које су предложили М. Сводеш и А. Вјежбицка. Ови концепти се могу наћи у великом броју језика у истом значењу и на основу њих се може претпоставити да постоји нека врста универзалности лексичког система.

На самом почетку трећег поглавља, *Досадашња истраживања полисемије у речницима*, кандидаткиња напомиње да речници представљају драгоцен извор за све врсте језичких, културолошких и сл. истраживања. У литератури се истиче да између лексикографије и лексиколошке теорије треба да постоји узајамна веза. У овом поглављу кандидаткиња је дала и преглед основних студија у којима су изнети важни закључци о лексичком систему српског језика на основу грађе из речника. Представљена истраживања чинила су полазну основу према којој су успостављене хипотезе истраживања – у литератури се наводи да највећи број значења имају речи домаћег порекла које припадају најужем језгру лексичког фонда, које су најфреквентније, а то је лексика која се односи на човека и његов живот, на животиње и биљке из човековог непосредног окружења, на делове његовог тела, предмете које свакодневно користи, радње које свакодневно обавља. Значајан закључак који се наводи у литератури, а који је био важан за истраживање је и да су вишезначности најподложније просте, неизведене речи које су једнореферентне и које у свом семантичком садржају имају велики број сема. Кандидаткиња истиче да радови које је представила у овом поглављу показују да је грађа из речника важан и компетентан извор за истраживања на основу којих се могу изнети релевантни закључци о природи полисемичних лексема.

Значај трећег поглавља видимо у детаљно представљеној литератури о полисемији на основу речничке грађе. Посебно су истакнути закључци досадашњих истраживача полисемије, а тиме су, већ на самом почетку доктората, описане основне особине полисемичних лексема.

На почетку четвртог поглавља *Опште напомене о лексици у РСАНУ и однос према другим речницима српског језика* кандидаткиња даје опште податке о историјату РСАНУ, представља изворе за овај речник и истиче да грађу за РСАНУ чини целокупан фонд писане и разговорне речи са целе територије српског говорног подручја од почетка 19. века па до данас. Богатство грађе за РСАНУ не огледа се само у обиму овог речника него и у обрађивачком поступку. То се види и у богатству семантичке разраде (и разуђености значења) појединих речи, која у РСАНУ зависи од фреквенције употребе речи, од њене функционалне оптерећености у језику – према томе и од богатства сабране грађе. У другом делу овог поглавља дати су упоредни подаци о броју пописаних лексема у другим релевантним речницима српског

(српскохрватског) језика. То су Вуков Рјечник, РЈАЗУ, РМС и РСЈ, као и о броју значења одабраних лексема-одредница у поменутих речницима и РСАНУ. Кандидаткиња напомиње да однос у броју значења испитиваних лексема показује да се најдетаљнија семантичка диференцијација спроводи у РСАНУ, а на такво стање утиче величина корпуса за овај речник.

Пошто је Речник САНУ основно извориште грађе за спроведено истраживање у овом докторату, корисно је што је кандидаткиња навела опште одлике тог речника, а посебно је важно то што је у општим цртама представила начин обраде лексике у Речнику САНУ у односу на остале најважније српске речнике.

У петом поглављу које носи наслов *Квантитативне карактеристике лексема које имају велики број значења* кандидаткиња је дала опште податке о броју лексема описаних у сваком од томова Речника САНУ и о броју њихових значења. Број полисемичних лексема варира од тома до тома Речника и креће се од 20, па до преко 70, али се разлика у броју лексема доводи у везу са творбеном структуром лексема које се у одређеном тому обрађују. На овом месту кандидаткиња истиче да је грађа показала да већину полисемичних лексема чине изведенице. Кандидаткиња је на основу односа укупног броја лексема пописаних у РСАНУ и броја лексема које је издвојила као грађу за истраживање утврдила да семантички најбогатије лексеме чине тек око 0,4% свих лексема описаних у овом речнику.

Ради сагледавања бројчаног односа лексема са одређеним бројем значења, кандидаткиња је успоставила три зоне полисемичних лексема на основу њихове семантичке разуђености. У прву зону је сместила лексеме које имају између 15 и 20 значења и њу назвала граничном зоном, у наредну, централну, уврстила је лексеме које су реализовале између 21 и 40 значења, док је у зону изразите полисемије сврстала лексеме које имају више од 40 семантичких реализација. На основу распореда броја лексема по утврђеним зонама, установила је да је број лексема по зонама обрнуто пропорционалан броју значења која су те лексеме реализовале. Тако је највише лексема реализовало 15 значења (16,5%), док је семантички најбогатијих лексема свега неколико. Како се повећава број значења, смањује се број лексема у зонама. Истраживање броја лексема са одређеним бројем значења донело је важно запажање о томе да на 15 значења заиста постоји нека врста границе, с обзиром на велику разлику

у броју лексема које имају 15 и 16 значења. На основу прегледа броја значења полисемичних лексема из грађе закључила је да су променљиве врсте речи најбројније.

Значај овог поглавља видимо у чињеници што је кандидаткиња изнела податке о полисемији српске лексике на основу најбогатије грађе на којој је до сада испитивана полисемија лексике српског језика. Квантитативни подаци јасно, недвосмислено и објективно оцртавају основне особине вишезначности српске лексике.

У наредном, шестом поглављу, *О етимологији лексема које имају велики број значења*, кандидаткиња анализира порекло лексема из грађе. Полазна претпоставка да се великим бројем значења одликује лексика домаћег, ((пра)словенског) порекла показала се тачном. Дубока укореењеност у лексички систем и дуга употреба омогућиле су лексеми да развије и велики број значења. Ова карактеристика не важи само за српски језик, већ се може сматрати универзалном за већи број језика. Грађа је показала да је словенско порекло готово без изузетка карактеристика полисемичних глагола и придева, док се код именица уочавају и позајмљенице са великим бројем значења. Највише позајмљеница је турског порекла и оне по правилу имају конкретно, предметно значење, док је из романских и германских језика стизала првенствено лексика специфичнијег значења или интелектуална лексика. Истраживање је показало да су готово све полисемичне позајмљенице познате просечно образованом говорнику што говори о њиховој доброј уклопљености у лексички систем српског језика.

До сада смо на основу штурих испитивања закључивали да највише значења има лексика домаћег, (пра)словенског порекла. У овом поглаву, истраживање то јасно потврђује и у томе видимо значај чињеница изнесених у овом поглављу.

Седмо поглавље, *Нормативни и функционалностилски статус лексема које имају велики број значења*, за предмет има анализу нормативног и функционалностилског статуса лексема које имају велики број значења. Провером статуса лексема из грађе у речнику савременог књижевног језика, једнотомном *Речнику српског језика*, кандидаткиња је закључила да је лексика са великим бројем значења актуелна, фреквентна и да заузима централно место у лексичком систему српског језика. Неке од полисемичних лексема нису ушле у поменути речник књижевног језика због своје припадности покрајинској лексици (какве су нпр. лексеме *пармак* и *пасати*), али су се у Речнику РСАНУ нашле због чињенице да овај речник бележи и народну и дијалекатску лексику. Важна чињеница проистекла из

истраживања је и да је око 28% свих избројаних значења обележено неким нормативним, стилским, термилошким и сл. квалификатором. Такође, значајно запажање је и да чак 70% нормативно маркираних значења лексема из грађе има квалификатор покр.(ајинско) који представља најчешће употребљени квалификатор као обележје значења изузетно полисемичних лексема. Термилошка квалификација се најчешће јавља код именица са конкретним значењем, а најфреквентнији квалификатори припадају областима природних наука – ботаници, зоологији, анатомији, агрономији и математици. Кандидаткиња истиче да је анализа показала да полисемичне лексеме описане у Речнику САНУ на основу свог примарног значења припадају најужем делу лексичког фонда, односно стандардном језику, као и да већина њихових секундарних значења нема никакве нормативне нити стилске обележености.

И ово поглавље потврдило је до сада недовољно испитану али очекивану чињеницу да оне речи које имају највише значења припадају општем лексичком фонду. Та чињеница коначно је и потврђена на обимној грађи Речника САНУ и у томе је значај овог поглавља.

У осмом поглављу, *Опште творбене карактеристике лексема које имају велики број значења*, на основу анализе морфемског састава, начина грађења и творбене мотивације лексема које су реализовале велики број значења дају се закључци о њиховој творбеној структури. Кандидаткиња је закључила да је разграната полисемантичка структура чешће одлика творбено изведених лексема, које у основи имају неку другу реч. Придеви су већином творбено прости, док је код именица готово једнак број простих, немотивисаних и изведених лексема. Код глагола је много више творбено мотивисаних него немотивисаних лексема. Кандидаткиња је, тражећи разлоге за овакво стање у творбеној структури полисемичних лексема, закључила да је на резултат могло утицати више чинилаца: незавршеност речника на коме се базира истраживање, природа анализиране грађе, начин лексикографске обраде појединачних изведеница. Као главни налаз овог поглавља истакла је да се може ревидирати закључак о творбеној структури изузетно полисемичних лексема дат у литератури на основу грађе из РСАНУ и рећи да је разубуђена полисемантичка структура чешће одлика творбено мотивисаних лексема него простих, немотивисаних, уз ограду да то првенствено важи за глаголе. Други закључак је да највише значења међу семантички најбогатијим лексемама готово увек имају творбено прости, немотивисане лексеме.

Такође, нашла је и да полисемичне лексеме имају творбену основу која се састоји од отприлике четири фонеме.

Вредност овог поглавља видимо у закључку да међу лексемама из Речника САНУ, које имају најбогатију полисемију предњаче изведенице, што је посебно евидентно код глагола. Овај закључак је неочекиван, јер досадашња истраживања указују на чињеницу да највише значења имају просте речи. Овај интригантан закључак кандидаткиња је покушала да образложи, али важно га је и даље проверавати, у неким будућим истраживањима. Овај закључак представља и позив лексикографима који израђују Речник САНУ да провере начин обраде простих и изведених глагола, јер постоји могућност да погрешна обрада доводи до овако неочекиваног закључка.

Девето поглавље носи наслов *Тематске групе лексема које имају велики број значења*. У њему кандидаткиња испитује који су ентитети у стварности за говорнике језика били најинспиративнији приликом именовања новог појма и којим семантичким категоријама припадају лексеме које имају велики број значења. Лексеме су разврстане у тематске групе које обједињују лексеме са истом појмовном вредношћу, одн. истом архисемом. У оквиру једне тематске групе укључене су лексеме које припадају различитим врстама речи (нпр. у тематску групу померање, премештање, поред глагола *навалити (се)* уврстили смо и именицу *навала*; у исту тематску групу укључене су лексеме којима се именују људске особине, као и лексеме којима се именују људи према овим особинама, нпр., *млад* и *младина*). За одређивање припадности лексеме некој тематској групи мерило је била примарна семантичка реализација лексеме, јер би се, у супротном, једна лексема могла наћи у онолико група колико има забележених значења. Најбројније су тематске групе које означавају динамичне активности и процесе, а мање су групе лексема којима се именују одређени реални појмови. Најобимније тематске групе садрже лексеме којима се описују просторни односи – померање, премештање, кретање, као и модификативно-трансформативни односи – модификација, размена. Кандидаткиња истиче да је такво стање очекивано с обзиром на то да је кретање један од основних елемената у човековом доживљавању света, да је садржано у човековој природи и да представља најраспрострањенији процес у свету који нас окружује. Овај податак је доказ антропоцентричности језика.

Лексиколози су одувек заинтересовани да сазнају шта означавају лексема које имају највише значења. Ово поглавље доктората нуди одговор на то питање и у том одговору је значај овог поглавља.

У десетом, најобимнијем поглављу које носи наслов *Лексичко-семантичка анализа лексема које имају велики број значења* извршена је лексичко-семантичка анализа лексема које имају велики број значења према врстама речи, те потпоглавља носе наслове *Удео лексема које имају велики број значења у грађи по врстама речи, Глаголи, Именице, Придеви и Остале врсте речи*. На самом почетку поглавља кандидаткиња истиче да чак 87% грађе заузимају централни реченични чланови, именице и глаголи, који врше и најважније функције у реченици. Придевима припада нешто мање од 10%, док на остале врсте речи одлази тек око 3% грађе. Други важан податак који износи јесте да глаголи заузимају готово две трећине грађе.

У потпоглављу о глаголима кандидаткиња је истакла да глаголи представљају доминантну групу лексема које имају велики број значења. Анализа семантичких карактеристика ове врсте речи показала је да већина полисемичних глагола означава конкретну радњу, односно неку физичку промену (просторну, квалитативну), а померање у простору представља базичну радњу која је карактеристична за глаголе већине анализираних група. Напомиње да су у грађи ретке глаголске лексеме којима се означава мировање или крај неког циклуса (нпр. престанак егзистирања, заустављање итд.). На нивоу читавог система полисемичних глагола и примарно и секундарно су продуктивна значења која се односе на кретање, говорење, физиолошке процесе, физичко деловање на објекат, промену положаја ентитета, модификацију или трансформацију ентитета, уопште активности током којих се дешава нека промена, просторна, квалитативна итд.

Анализа спроведена у овом потпоглављу показала је да се развијеном полисемантичком структуром не одликују увек лексеме које су типични представници дате лексичко-семантичке групе (ЛСГ), већ оне које у ширем смислу улазе у групу. На пример, код глагола кретања на првом месту по броју значења нису типични глаголи ове групе, *ићи* и *кретати се*, већ *падати* и *пасти*; у групи глагола говорења семантички је најбогатији глагол *огласити (се)* који има више значења од базичних глагола говорења, *говорити* и *казати* итд. Ово показује да је у језику специфично издиференцираније него базично, основно и неутрално.

Једно од важних питања које је био предмет анализе у овом докторату тицало се и утицаја глаголског вида на семантику глагола. Кандидаткиња је на основу резултата анализе утврдила да основни глагол најчешће има више значења него префиксирани видски парњак, као и да је број значења свршених и несвршених префиксираних видских парњака често несразмеран – више значења има свршени члан видског пара. На такав резултат могао је утицати недостатак грађе који се одразио и на лексикографски поступак, пошто се у грађи чешће бележе примери са свршеним глаголом. Кандидаткиња је изнела и закључак да је дефиниција свршеног глагола опширнија и информативнија него код одговарајућег несвршеног парњака, а овакав начин дефинисања је, како је запазила, типичнији за парове који се састоје од основног и префиксираних видског парњака. Код глагола којима се вид мења другим средствима (суфиксацијом, гласовним променама) одступања су често мања. Као могуће разлоге за овакав однос, кандидаткиња наводи да се приликом дефинисања префиксацијом изведених видских парова жели нагласити и семантика префикса, а разлог може бити и чињеница да се видски парњаци изведени суфиксацијом и другим начинима обрађују у краћем временском периоду, често и од руке истог лексикографа, па је и поступак уједначенији. Закључила је и да се код видских парњака који се састоје из три члана, у значењима више поклапају префиксирани и секундарно имперфективизирани глагол него основни и префиксирани перфективни глагол.

Говорећи о глаголском роду, кандидаткиња је запазила да у језику постоји тенденција да већи број значења имају они глаголи којима се означава процес којим се споља, од стране агенса, делује на објекат, јер највећи део грађе чине активни глаголи. Након разврставања глагола према примарном значењу у ЛСГ кандидаткиња је установила да више од половине глагола и у рефлексивној форми остаје у оквиру исте ЛСГ, док остатак лексема у рефлексивној форми прелази у другу ЛСГ, али и ту најчешће важи правило да глагол који у неповратној форми означава динамичну активност исти тип радње означава и у повратној форми.

Кандидаткиња је као значајан налаз издвојила чињеницу да највећи део грађе заузимају префиксирани глаголи којима је у основи такође изузетно полисемичан глагол. Постојање великог броја префиксираних, изузетно полисемичних глагола објашњен је чињеницом да основни глаголи имају непрецизан семантички садржај који не може да опслужи све семантичке нијансе за којима се у језику јавила потреба. Анализа грађе је показала да премештање и промена положаја у простору, као и

модификација представљају доминантне класе изузетно полисемичних глагола, а да су семе 'покрета' и промене' доминантне семе које се у неком виду могу препознати код готово свих глагола у грађи.

На почетку трећег потпоглавља које носи наслов *Именице* кандидаткиња је истакла запажање из литературе да именице имају велику способност семантичког варирања захваљујући чињеници да у највећој мери означавају конкретне појмове и појаве из објективног света, а човек, полазећи од њих, упознаје нова и друкчија својства. На конкретне појмове односи се чак 75% полисемичних именица које описују доминантне сфере стварности – бића, предмете, биљке, животиње, грађевине, природне појаве, радње итд. Највећи проценат именица заузимају оне којима се примарно означавају предмети широке примене, а грађа је показала да свака полисемична лексема секундарно има и предметно значење. Осим категорије предмета велики број именица се односи на човека, јер човек разумева и описује свет око себе најчешће преко онога што му је најближе, што сам најбоље познаје (стога се у грађи налазе лексеме које означавају главу и њене делове, удове, делове трупа, голим оком уочљива обољења итд.). Осим делова тела, човек обраћа пажњу и на особине других људи, те се кроз називе као што су *голица*, *љутица*, *дивљак* исказује субјективни став према носиоцу особине. Најчешће се оцењују непожељна својства човека, она која га издвајају према изгледу, понашању, материјалном положају. Такође, значајан број именица чине и називи за животиње, а у оквиру ове групе више од половине назива односи се на домаће животиње које су блиске човеку и од којих човек има велику корист. Као једно од обележја полисемичних именица кандидаткиња је издвојила тенденцију да у оквиру групе често највише значења имају лексеме које нису типични представници група (нпр. лексема *кућа* која означава објекат у ком човек живи има знатно мање значења од лексеме *основ(а)* која примарно означава темељ, базу грађевине).

Кандидаткиња наглашава да се као продуктивни механизми настајања секундарних значења полисемичних именица издвајају метафора, заснована на изгледу, облику, боји, функцији изворног и циљног појма (нпр. *коза*, *облук*, *маказе*, *колут* итд.), као и понављање истог полисемантичког творбеног или лексичко-морфолошког модела код изведених лексема, према коме значења полисемичног деривата настају независно једно од другог, понављањем истог творбеног модела (нпр. тај механизам се препознаје код лексема *жутка*, *крилаш*, *голица*, *певац*, *браник* итд.).

Разлог за изузетну семантичку разуђеност лексема овог типа кандидаткиња види у неограниченом броју референата који се могу именовати уз помоћ овог механизма и он може зависити и од креативности говорника приликом повезивања новог појма са постојећим. Утврђено је и да се код неких именица у полисемантичкој структури може издвојити двострука или трострука творбена мотивација (од именице, придева или глагола) – такве су нпр. именице *певац*, *наглавак*, *ноћница*, а ова чињеница је допринела разгранатијој полисемантичкој структури таквих лексема.

Као значајну карактеристику изузетно полисемичних именица кандидаткиња је издвојила и висок степен лексикализације значења деминутивних деривата (нпр. *капица*, *језичак*, *петица*, *корица* итд.). За разлику од мотивних лексема које се подједнако могу односити на конкретне и апстрактне појмове, деривати готово по правилу означавају конкретне појмове – као млађа реч, дериват још увек није успео да се толико семантички развије да би означавао и апстрактну појаву, јер се правац развоја значења код овог типа лексема креће од конкретног ка апстрактном.

У потпоглављу посвећеном придевима кандидаткиња је истакла да већина придева из грађе описује физичке карактеристике појма, а да се по бројности издвајају они који означавају димензије, боја, особине материје, физичке особине предмета, физичке особине човека. Највише је придева који описују физичка својства човека или дела тела човека, а анализом је утврђено да је велики број таквих придева широке, опште семантике, те се подједнако у основном значењу могу односити на жива бића, предмете, материју (нпр. *висок*, *зелен*, *крупан*, *низак*) и они су најчешће творбено немотивисани. Са друге стране, придеви који описују специфичније појаве и ситуације углавном у основи имају неку другу реч (нпр. *ватрен*, *крвни*, *мутан*, *олујан*) и они су семантички сиромашнији од творбено простих придева. Кандидаткиња је нагласила да је у грађи мало полисемичних придева који примарно описују духовну особину човека, што је последица тога да се апстрактно најчешће разумева преко конкретног, уочљивог на први поглед. Затим, више је разноврсних лексема које описују непожељна својства него пожељна, те се чини као да свака нијанса у непожељном понашању изискује и посебну лексичку јединицу (нпр. *луд*, *љут*, *опак*, *зао*, *нагао*), док се добро, повољно и позитивно може исказати мањим бројем лексема широке семантике, који имају и више значења (нпр. *добар*, *благ*).

Кандидаткиња је нагласила да су најмаркантније пожељне духовне особине доброта и памет, док је најупечатљивија непожељна духовна особина злоба.

Непожељна духовна својства најчешће су уочљива на први поглед, на основу понашања човека у једној конкретној ситуацији, док је за уочавање пожељних духовних карактеристика потребна и социјална интеракција, те је таквих придева мање. Изражени степен својства (у смислу његовог апсолутног поседовања или непоседовања) представља, како је нагласила, једно од најважнијих семантичких обележја полисемичних придевских лексема. Придеви који означавају јача, интензивнија својства имају и разуђенију полисемантичку структуру, а сема 'интензитета' је доминантна сема у читавом систему полисемичних придева.

Остале врсте речи обрађене су у петом потпоглављу, где је истакнуто да оне заузимају веома мали део грађе, те је циљ истоименог потпоглавља био да се да општи поглед на законитости које се тичу семантике заменица, бројева, прилога, предлога, везника, речца и узвика.

Ово поглавље представља највреднији део истраживања спроведеног у докторату. Осим наведених запажања и закључака, поглавље обилује важним анализима.

Након последњег истраживачког поглавља следи *Закључак*, затим преглед *Литературе и извора* коришћених у истраживању и *Индекс лексема које имају велики број значења*, у оквиру којег је дат регистар свих лексема које су чиниле грађу за истраживање. На самом крају рада дата је кратка *Биографија* аутора.

VI. СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КАНДИДАТА НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. *О заједничким семантичким компонентама полисемичних трансформативних глагола у српском језику*, Наш језик 46/3–4, Београд, 2015, 59–75.
2. *О значењима лексема ватра и огањ у српском језику*, у: Vesna Lopičić, Biljana Mišić-Plić (ur.), *Jezik, književnost, značenje – jezička istraživanja*, zbornik radova, Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, 2016, 89–100.
3. *Оштро око са оштрим разумом*, [у]: Речи под лупом, Зборник радова о лексци српског језика, приредила Рајна Драгићевић, Београд: Танеси, 2016, 77–78.

VII. ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања у докторској дисертацији *Полисемија српске лексике на корпусу Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* биле су лексеме које карактерише веома разуђена полисемантичка структура, а које су издвојене на основу грађе из досад објављених томова РСАНУ. Материјал за истраживање чинило је 825 изузетно полисемичних лексема које су у РСАНУ реализовале најмање петнаест значења (са укљученим подзначењима). Анализа је показала да глаголи, именице и придеви имају највише представника међу семантички најразуђенијим лексемама. Глаголске лексеме одликује чињеница да најчешће означавају конкретну диманичну активност, кретање, промену положаја у простору, модификацију или трансформацију појма. Семантичка анализа именица показала је да су најбројније оне са конкретним, предметним значењем, док се апстрактна својства најчешће не исказују изузетно полисемичним именицама. Међу полисемичним придевима доминантни су они који означавају конкретно физичко својство, чешће непожељно него пожељно.

Истраживање је показало да је изузетна полисемичност карактеристична за лексику (пра)словенског порекла, са дугом традицијом коришћења. То су лексеме које чине део општесловенског лексичког фонда и које су и у другим словенским језицима полисемичне. Такође, лексика са великим бројем значења је актуелна у савременом језику, фреквентна и заузима централно место у лексичком систему српског језика. Један од закључака је и да је разуђена полисемантичка структура најчешће одлика изведених, префиксираних лексема, посебно префиксираних глагола.

Тематске групе са највећим бројем полисемичних лексема показале су у језику најдоминантније следеће категорије стварности: динамичне активности – мењање места и положаја у простору, мењање карактеристика појма, уопште динамичне активности које се одигравају у свету који нас окружује; предмети у најширем смислу који се користе у свакодневном животу, као и делови предмета; важни делови тела човека којима се најчешће обавља и више функција, као и појаве у вези са његовим телом; животиње које живе у човековом непосредном окружењу и важни делови њиховог тела; опште, на први поглед уочљиве особине живих бића, као и неживих појмова.

У закључку се наглашава да је покрет најважнији појам који обједињује све изузетно семантички богате лексеме. Генерално гледајући, изузетно полисемичне

лексема показују да је приликом човековог обликовања стварности најважнији фактор визуелно искуство преко кога се запажају појаве и разумева стварност. Пажњу говорника више привлачи оно што се издваја, истиче неким својством и што на њега јаче делује, што се креће, што својом упадљивошћу и интензивношћу привлачи пажњу. У закључку се истиче и да језгро система изузетно полисемичних лексема, према РСАНУ, чине лексема конкретне семантике.

VIII. ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Докторска дисертација мср Наташе Миланов представља драгоцену истраживање посвећено кључном питању лексикологије, а то је полисемија. Грађу за истраживање представљају лексема које, према Речнику САНУ, имају највећи број значења у српском језику. Речник САНУ као најважнији српски лингвистички пројекат представља извориште за бројна даља истраживања, а овај докторат показује како се грађа која је у њему обрађена може анализирати да би се дошло до кључних закључака о лексици српског језика уопште. Значај Речника САНУ и јесте у томе што најчешће верно одсликава стање у српском књижевном и народном језику.

Богата и релевантна грађа анализирана је применом модерних лексиколошких метода, али и статистичких истраживања. Теоријски оквир се заснива на достигнућима српске лексикологије, али и лексикологије других словенских и несловенских језика. Драгоцену су поређења која је Наташа Миланов спровела између значењски најбогатије лексике у српском језику у односу на друге језике, пре свега руском и енглеском, али и у другим словенским језицима, па чак и у скандинавским. Закључци оваквих упоредних истраживања доводе до неких универзалија које се тичу већине европских језика.

Закључци су приказани јасно, објективно и убедљиво. Поткрепљују их статистичке анализе. Многи су очекивани, јер се до њих дошло бројним истраживањима мањег обима, али су потврђени у овом свеобухватном испитивању, које је валидно утемељено. Неки закључци су сасвим неочекивани, па их ваља даље проверавати, што значи да је докторат подстицајан за даља истраживања.

Кандидаткиња се храбро хватала у коштац са чињеницама које су произлазиле из грађе и покушавала да објасни разлоге за лексичко понашање неких лексема. Та размишљања су самостална, зрела, увек одмерена и опрезна, што потврђује научну компетенцију ауторке доктората.

Иако је тема доктората пре свега семантичка, кандидаткиња је добро разумела да и неки граматички фактори утичу на семантику лексема. Због тога није занемаривала граматичке одлике речи које је обрадила. То се посебно види у обради глагола. У раду је јасно показано да глаголски вид и род (повратност и прелазност) утичу на семантичке одлике глагола, па су исти глаголи различитог вида или рода посебно испитивани и упоређивани.

Истраживање спроведено у овом докторату биће корисно лексиколозима, лексикографима, али и стручњацима других профила. Лексеме које имају најбогатаију полисемију заслужују, свака од њих понаособ, посебна истраживања. У овом докторату отворена су врата за бројна даља детаљна испитивања полисемије лексема и механизма који је омогућавају.

IX. ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене докторске дисертације мср Наташе Миланов, Комисија предлаже да се кандидаткиња позове на усмену одбрану докторске дисертације *Полисемија српске лексике на корпусу Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*.

На поједине пропусте и мање недостатке, који су уобичајени пратилац овако обимних истраживања, Комисија ће имати прилику да укаже на усменој одбрани дисертације.

Београд, 4. VII 2017. год.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

---

1. Др Рајна Драгићевић, редовни професор

---

2. Др Јелена Јовановић Симић, ванредни професор

---

3. Др Стана Ристић, научни саветник

